

УДК 340.137

**ПРАВОВА ІНТЕГРАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ
НА СУЧАСНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ СВІТУ**

**LEGAL INTEGRATION AND ITS INFLUENCE
ON MODERN LEGAL SYSTEMS OF THE WORLD**

Настасяк І.Ю.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті висвітлено особливості і закономірності правової інтеграції та її вплив на становлення й розвиток сучасних правових систем світу. Запропоновано власне розуміння правової інтеграції, її співвідношення з правовою спеціалізацією. Здійснено аналіз інтеграційних процесів у межах світового співтовариства з акцентом на проблемних аспектах євроінтеграції.

Ключові слова: правова інтеграція, правова система, соціальна система, правова спеціалізація, Європейський Союз, типи сучасних правових систем світу.

В статье освещены особенности и закономерности правовой интеграции и ее влияние на становление и развитие современных правовых систем мира. Предложено собственное понимание правовой интеграции, ее соотношение с правовой специализацией. Осуществлен анализ интеграционных процессов в рамках мирового сообщества с акцентом на проблемных аспектах евроинтеграции.

Ключевые слова: правовая интеграция, правовая система, социальная система, правовая специализация, Европейский Союз, типы современных правовых систем мира.

The article deals with characteristics and patterns of legal integration and its influence on the formation and development of modern legal systems of the world. Own understanding of the legal integration, the value of legal specialization proposed. Integration processes within the global community with a focus on problematic aspects of European integration is analyzed.

Key words: legal integration, legal system, social system, legal specialization, the European Union, types of modern legal systems of the world.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації істотно вплинули на розвиток сучасних правових систем світу, спричинили їх трансформацію, зміну інфраструктури правопорядку. Основними тенденціями розвитку сучасних правових систем є їхнє зближення, змішаний характер, уподібнення правового регулювання під впливом міжнародних правових стандартів. Ці процеси властиві і правовій системі України, у якій простежуються значні зміни, зумовлені європейською правовою інтеграцією.

Усе це ставить перед правовою наукою низку важливих теоретичних завдань, зокрема – з'ясувати особливості правової інтеграції, визначити місце правової системи у світовій правовій цілісності.

Стан дослідження. Особливості та закономірності правової інтеграції в контексті дослідження правових систем світу були предметом полеміки в юридичній науці. Істотний внесок у становлення і розвиток теорії правової системи зробили С. Боботов, В. Бойцова, О. Гаврилов, В. Карташов, Л. Луць, М. Марченко, Н. Матузов, Н. Оніщенко, К. Осаке, А. Саїдов, В. Синюков, О. Скакун, Л. Тиунова та ін.

Попри наявні дослідження, доводиться констатувати, що стан наукової розробленості теми впливу правової інтеграції на становлення і розвиток сучасних правових систем світу не відповідає її значущості та актуальності.

Метою статті є визначити особливості правової інтеграції та з'ясувати її значення для становлення і розвитку сучасних правових систем світу.

Виклад основного матеріалу. Правова дійсність є вельми динамічною, вона вдосконалюється разом з розвитком суспільних відносин, що супроводжується суперечностями, негативними та позитивними явищами і тенденціями. Саме багатоаспектні процеси правової інтеграції дають змогу звернути увагу на нові аспекти права, побачити їх значущість, глибину, по-новому осмислити наявні феномени, розкрити їх дійсний зміст, потенціал і роль у вдосконаленні правового життя суспільства, держави і правових систем.

Правова інтеграція полягає в об'єднанні правових елементів у системні утворення. Вона відбувається в соціально-правовій сфері, має закономірний характер і спрямована на трансформацію сутності правових систем сучасності.

З огляду на те, що інтеграції підлягають системні явища, вони ж є її метою та результатом, видається доцільним приділити увагу поняттю системи, а ще виявити роль правової інтеграції у становленні та розвитку правових систем.

Доводиться констатувати, що питання про визначення поняття системи в сучасній науці є одним з найбільш дискусійних. Узагальнивши наявні визначення систем, які пропонують філософи, соціологи, юристи, Н. Оніщенко доходить висновку, що система – це упорядкована сукупність елементів, взаємопов'язаних та взаємодіючих один з одним, яка має відносну самостійність та органічну єдність, характеризується внутрішньою цілісністю та автономністю [1, с. 6].

Аналіз комплексних досліджень, які тією чи іншою мірою торкаються системної проблематики у праві, підтверджує, що юридична категорія «правова система» використовується інтенсивно і багатогранно, будучи неоднозначним і багатофункціональним явищем, що належить, як і інші підсистеми універсальної соціальної системи, до складно організованих спільнот. Вказане поняття має різні трактування, але при цьому незмінною є сутність ідеї правової системи, яка полягає у визнанні, з одного боку, системності правових явищ і процесів, які відбуваються в суспільстві, а з іншого – історичної і культурної зумовленості їх змісту та взаємозв'язку.

Правові системи існують у державах будь-якого типу, але самі правові системи – у системному, а не тільки в соціологічному розумінні – сформувалися відносно пізно. Існування правової системи – це показник розвиненості держави і права. Допоки в суспільстві не сформувалася самостійна правова система, не можна говорити про розвинену, відносно завершену у своєму розвитку державу.

Загалом правову систему варто розглядати як цілісну структурно впорядковану за допомогою норм права та інших правових засобів стійку взаємодію суб'єктів права, що забезпечує досягнення правопорядку як необхідної умови функціонування соціальної системи [2, с. 399].

Ведучи мову про цілісність правової системи, потрібно пам'ятати, що ця властивість різних систем має неоднаковий рівень розвитку і характер, будучи зумовлена рівнем взаємозв'язку і взаємодії елементів системи [3, с. 260]. Саме тому висвітлення проблеми розвитку правової системи безпосередньо пов'язане з питанням формування структурних елементів і їх об'єднання в єдине системне утворення. При цьому інтеграція як процес об'єднання правової матерії є необхідним чинником становлення та розвитку правової системи.

Ефективна інтеграція (економічна, політична, культурна) неможлива без формування її правових засад і принципів, уніфікованої нормативно-правової бази. Тому інтеграційні процеси в соціальній сфері зумовлюють аналогічні процеси у сфері правовій. Отож, можна стверджувати про об'єктивну необхідність правової інтеграції в умовах сучасного соціального, економічного, політичного та правового розвитку світової цивілізації.

Під правовою інтеграцією пропонується розуміти закономірний процес соціально-правового розвитку, який забезпечує завдяки застосуванню правових засобів і формуванню якісно однорідної правової основи поетапне об'єднання соціальних (політичних, економічних, правових, інформаційних) систем у єдину консолідовану соціальну систему вищого рівня, а також підтримання цілісності та єдності наявної соціальної системи [4, с. 41]. Специфіка правової інтеграції зумовлена використанням права як єдиного можливого засобу для об'єднання соціальних систем.

З огляду на викладене вище, можна виокремити низку характерних особливостей правової інтеграції: 1) складовою частиною правової інтеграції є інтеграція права задля формування основи для об'єднаної взаємодії соціальних систем; 2) суб'єктами правової інтеграції є учасники, наділені повноваженнями ухвалювати владні правові рішення та застосовувати правові засоби; 3) спланованість і регламентованість інтеграційних процесів; 4) гарантованість врахування інтересів її учасників; 5) характерні методи здійснення правової інтеграції [4, с. 41].

Підставами правової інтеграції можна вважати єдність пріоритетів у побудові державної влади і системи органів управління (адже в сучасному світі в більшості розвинених держав влада здійснюється на демократичних засадах); підвищення авторитету міжнародного права і його активний вплив на національні правові системи, універсалізація правових та демократичних цінностей тощо. Наголосимо, що правова інтеграція відбувається не поверхово, вона проникає вглиб правової системи й охоплює всі її основні елементи.

Правова інтеграція спрямована на об'єднання подібних систем, які мають незначні відмінності і підпорядковуються єдиним правовим принципам, ідеям, правилам, оскільки таке об'єднання в систему можливе лише за умови відносної тотожності елементів, що утворюють правову єдність. Така подібність може варіюватися залежно від ступеню ін-

тегрованості, однак доводиться констатувати, що в підсумку вона призводить до утворення однорідних систем без акцентування на специфічних правових особливостях, які можуть суперечити єдиним принципам консолідованої правової системи [4, с. 25].

У контексті викладеного вище варто зауважити, що в сучасній правовій дійсності паралельно з інтеграційними процесами відбувається і процес спеціалізації, що стає на заваді переходу інтеграції в негативне русло. Правовою спеціалізацією можна вважати об'єктивно зумовлений процес, спрямований на поглиблення специфіки в урегулюванні суспільних відносин всередині держави. Її метою є всебічне врегулювання суспільних відносин з урахуванням їх національної та соціальної специфіки.

Зазначимо, що паралельне існування процесів інтеграції та спеціалізації необхідне для взаємного стримувального впливу. У разі інтенсивної інтеграції і відсутності правової спеціалізації відбувається зближення правових систем без урахування історичних, національних, культурних особливостей держави. Це може призвести до втрати національної автентичності відповідної держави і суспільства.

Якщо ж спостерігається високий рівень спеціалізації на міжнародному рівні, це може спричинитися до відособлення держави, що, своєю чергою, ускладнить участь останньої в міжнародних відносинах і негативно вплине на правовий розвиток держави і суспільства. Загалом, коли спеціалізація домінує над інтеграційними процесами, правова система ускладнюється, між її елементами виникають суперечності, що може спричинитися до розпаду системної цілісності [4, с. 16].

На відміну від правової спеціалізації правова інтеграція спрямована на зниження суперечностей між різними системами, утворення глобальної правової системи, єдиної для всіх держав. З року в рік правова інтеграція набирає обертів. Виникають нові форми співпраці, поглиблюється взаємодія держав.

Міждержавні правові системи у стані вирішувати невідомі раніше за обсягом та складністю завдання, насамперед ті, що національні правові системи не в змозі вирішити внутрішніми засобами; а тому їм відводиться визначальне місце у новій світовій інфраструктурі [5, с. 124].

Не можна не погодитися з тим, що розвиток правової інтеграції уможливив формування такого міждержавного співтовариства, як Європейський Союз, і забезпечив достатньо сприятливі умови для створення єдиної наддержавної конституції. Розглядаючи таке інтеграційне об'єднання, як Європейський Союз, потрібно зазначити, що він володіє на сьогодні єдиною територією, громадянством, валютою і власними владними інститутами. Успішність цього інтеграційного утворення можна пояснити не тільки тим, що країни, які до нього входять, усвідомлюють загальну економічну вигоду, а й тим, що більшість з них належать до західноєвропейської цивілізації й усвідомлюють свою не тільки духовну, а й правову спільність.

Наголосимо, що основним для міждержавних правових систем є не домінантна значущість того

чи іншого джерела права, а з'ясування ролі кожного з них у системі зовнішніх форм міжнародного права, виявлення характеру їх взаємодії задля пошуку оптимальних форм регулювання тих чи інших міжнародних суспільних відносин [5, с. 145].

Важливим способом правової інтеграції, який сприяє встановленню злагодженості, зближеності, взаємоузгодженості правових систем у межах певної спільноти, є правова гармонізація – процес узгодженості, взаємовідповідності, збалансованості правових систем у межах відповідного правового простору [5, с. 165].

Можна констатувати, що в межах світового співтовариства сформовані і далі формуються унікальні правові системи окремих держав, міждержавних об'єднань зі своїми базовими принципами, правовими концепціями і категоріями, системою джерел права, її внутрішньою структурою, особливостями правотворчого процесу і реалізації права.

Внаслідок тісної та конструктивної взаємодії і розвитку інтеграційних процесів межі між основними типами правових систем світу стираються, стають менш очевидними і більш формальними. На сьогодні поширеною є тенденція зближення англосаксонського типу права з романо-германським, що демонструє глибокі взаємозв'язки світового правового регулювання: розвиток писаного права в англосаксонській правовій системі та активніше використання судової практики в романо-германській правовій системі. Це зумовлено поглибленням економічної інтеграції, яка переплітає правові системи держав, що беруть в ній участь. Відбувається взаємний обмін правовими ідеями, рішеннями, конструкціями [6, с. 21]. Таке зближення можна пояснити й іншими обставинами, з-поміж яких: подібність загальної та правової культури, однотипність державного механізму, схожість соціальної та політичної структури і, беззаперечно, членство Великобританії (осердя англосаксонського права) у Європейському Союзі, до складу якого входять держави, чії правові системи побудовані на традиціях романо-германського права.

Згадувані правові системи хоча і є центральними ланками у правовій географії світу, не вичерпують його змісту і багатоманітності інших правових систем та їх типів. До прикладу, зміни у світовій інфраструктурі, формування світової та регіональних соціальних систем сприяють становленню міждержавних правових систем, які, своєю чергою, впливають на формування цих соціальних систем, що дає підставу для висновку про важливу роль міждержавних правових систем у якісно новій світовій інфраструктурі, на які покладається завдання у забезпеченні структуризації соціального простору [5, с. 145].

Задля об'єктивності висвітлення вибраної проблематики доцільно вказати, що інтеграційні процеси розвиваються в реальному світі і можуть бути стримані, утруднені низкою обставин. Сучасна історія містить чимало прикладів, коли, здавалося б, усупереч об'єктивним тенденціям загострювалися міждержавні суперечності, що значно послаблювали ефективність інтеграційних процесів. Це спри-

чиняє чимало непорозумінь, без яких не обійшлося, зокрема, і в розвитку Європейського Союзу. Однак, якщо послуговуватися мірками історії, не можна не визнати, що всі мінуси є тимчасовими моментами, які не здатні істотно вплинути на загальний перебіг правової інтеграції, а тим паче скасувати чи навіть призупинити дію визначальних об'єктивних закономірностей інтеграційних процесів.

В умовах сучасної дійсності розвиток правової інтеграції дозволяє правовим системам розвиватися не відокремлено, а використовувати соціально-правовий досвід один одного, що дає змогу уникнути численних помилок і вийти з кризового стану, спрямувати розвиток системи у правильне прогресивне русло.

Без успішного функціонування правової системи не можна говорити про правову державу, розвинене громадянське суспільство загалом і вільний розвиток кожної особистості окремо. Позитивні аспекти розвитку національної правової системи полягають у сприйнятті принципів і норм міжнародного права, що допомагають гармонійному співіснуванню різ-

них правових систем і їх об'єднанню у розв'язанні спільних проблем.

Розвиток і вдосконалення національних правових систем залежить від взаємодії з іншими правовими системами, внаслідок якої відбувається запозичення, вдосконалення, скасування тих чи інших інститутів і принципів права. Ці процеси можливі завдяки існуванню загальноцивілізаційної правової культури, яка є основою, що сприяє, з одного боку, взаємодії культур, а з іншого боку, дозволяє національним правовим культурам зберігати їхню своєрідність.

Висновки. Резюмуючи, зазначимо, що осмислення позитивних та негативних моментів інтеграційного процесу, усвідомлення його складності та тривалості викликає необхідність глибокого наукового аналізу всіх сфер соціальної дійсності, охоплених цим процесом, і, зокрема, правової. Правова інтеграція – складний і суперечливий процес. Вона дозволяє усунути істотні суперечності національних правових систем, полегшує взаємодію держав і водночас сприяє розвитку правових систем, підтримує їхню цілісність та єдність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Правові системи сучасності : навч. посіб. для магістрів права / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. – К. : Юрид. думка, 2012. – 492 с.
2. Луць Л. А. Загальна теорія держави і права : навч.-метод. посіб. / Л. А. Луць. – К. : Атіка, 2008. – 412 с.
3. Марченко М. Н. МЗО / М. Н. Марченко // Государство и право в условиях глобализации. – М. : Проспект, 2009. – 400 с.
4. Кулапов В. Л., Потапенко Е. Г. Теоретические основы правовой интеграции : монография / В. Л. Кулапов, Е. Г. Потапенко. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 184 с.
5. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Л. А. Луць. – Львів, 2004. – 448 с.
6. Быкова Е. В. Современные процессы сближения и размежевания основных правовых систем / Е. В. Быкова. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 232 с.